

Vydává Ministerstvo financí České republiky ve spolupráci s Českou národní bankou ve vydavatelství Economia, a. s., Praha

© Ministerstvo financí ČR

Adresa redakce: Vinohradská 49

120 74 Praha 2

Tel.: (02) 24 25 00 36 nebo: (02) 215 93 171

Fax: (02) 24 25 04 61

Šéfredaktor: Ing. Ivan Kočárník, CSc.

Publishers: Ministry of Finance of the Czech Republic in Cooperation with Czech National Bank in Publishing House Economia, Prague

© Ministry of Finance of the Czech Republic

Editor's Office: Vinohradská 49

120 74 Prague 2

Czech Republic

Editor in Chief: Ivan Kočárník

OBSAH

AKTUÁLNÍ EKONOMICKÉ OTÁZKY INTEGRACE PŘIDRUŽENÝCH ZEMÍ DO EVROPSKÉ UNIE

Čestmír KONEČNÝ: Evropská měnová unie – třetí stadium na dohled?566

Petr ZAHRAVNÍK: Evropská dohoda, český bankovní sektor a jeho adaptace na podmínky EU578

Lucjan T. ORLOWSKI: Fiskální konsolidace ve střední Evropě v přípravě na vstup do EU594

Drahomíra VAŠKOVÁ: Srovnání daňových kvót a efektivní míry zdanění ve vybraných tranzitivních ekonomikách s ekonomikami členských zemí EU606

Informace

Milena HORČICOVÁ: Pohled Evropské komise na reformy důchodového zabezpečení v přidružených zemích střední a východní Evropy625

CONTENTS

ACTUAL ECONOMIC ISSUES ON INTEGRATION OF THE ASSOCIATED COUNTRIES IN THE EUROPEAN UNION

Čestmír KONEČNÝ: European Monetary Union – Third Stage566

Petr ZAHRAVNÍK: The Europe Agreement, the Czech Banking Sector and Its Adaption towards EU Conditions578

Lucjan T. ORLOWSKI: Fiscal Consolidation in Central Europe in Preparation for Accession to the European Union594

Drahomíra VAŠKOVÁ: Comparison of Tax Quotas and Effective Tax Rates in Selected Economies in Transition and EU Countries606

Information

Milena HORČICOVÁ: Pension Reform in the Associated Countries625

Autorská práva vykonává vydavatel (viz § 4 odst. 3 zák. č. 35/1996 Sb. ve znění změn a doplňků). Užití části nebo celku publikovaných textů – vč. publikovaných zpracovaných znění judikátů –, rozmnožování a šíření jakýmkoli způsobem (zejména mechanickým nebo elektronickým) bez výslovného svolení vydavatele je **zakázáno.**

Redakční rada: Dr. Ivan Angelis, CSc., Doc. Ing. Aleš Bulíř, MSc., CSc., Ing. Petr Dvořák, Ing. Miroslav Hrnčíř, DrSc., Doc. Ing. Kamil Janáček, CSc., Ing. Miroslav Kerouš, Ing. Ivan Kočárník, CSc., Ing. Václav Kupka, CSc., Ing. Tomáš Ježek, CSc., Ing. Jiří Pospíšil, CSc., Vladimír Rudlovčák, CSc., Ing. Pavel Štěpánek, CSc., Prof. Jan Švejnar, Ph.D., Prof. Dr. František Vencovský, Ing. Jan Vít, Prof. Ing. Karol Vlachynský, CSc.

Evropská měnová unie – třetí stadium na dohled?

Čestmír KONEČNÝ*

Potřeba rozvíjení měnové integrace mezi státy západoevropského integračního seskupení se začala pociťovat již v průběhu 60. let. Důvodem bylo jednak znehodnocování US-dolaru (USD) jako světové rezervní měny (což vyvolávalo určité nejistoty v exportních výnosech a v mezinárodních platbách, zejména dlouhodobé povahy), jednak skutečnost, že rozvoj hlubších integračních vazeb mezi ekonomikami členských zemí vyžadoval používání stabilního měnového měřítka pro realizaci vzájemných projektů, v neposlední řadě pak pro platby v rámci společného rozpočtu. V souvislosti s tím byl na přelomu 60. a 70. let učiněn první (a velkorysý) pokus o vytvoření měnové unie – šlo o tzv. Wernerův plán. Ten však po krátké době ztroskotал zejména v důsledku otřesů na mezinárodních trzích, k nimž v té době došlo. Zároveň je však třeba uvést, že největší slabinou tohoto projektu byla skutečnost, že koncepčně byl pojat v příliš úzkém rámci pouze měnových vztahů, takže nebyl schopen odolat výraznějším neměnovým tlakům.

Úsilí o rozvíjení měnové integrace se pak až do poloviny 80. let orientovalo na vytvoření alespoň měnového bloku, jehož pomocí by se dosáhlo stabilizace měnových kurzů členských zemí. První pokus, označovaný jako měnový had, selhal hlavně proto, že konstrukčně spočíval tento blok na USD. Teprve druhý pokus, při němž byl tento blok konstruován na bázi koše měn členských zemí, byl úspěšný. Tento tzv. evropský měnový systém se používá doposud.

Svým nejkritičtějším obdobím prošel v letech 1992–1993.

V souvislosti s programem vybudování jednotného vnitřního trhu, v němž by byly v rámci evropského integračního seskupení odstraněny všechny překážky pohybu zboží, kapitálu a postupně i pohybu osob, bylo posléze rozhodnuto přejít k odstraňování i takových překážek v této oblasti, jaké představují odlišnosti v národních měnách členských zemí, a to pomocí jednotné měny. Tento program byl zakotven a rozpracován v Maastrichtské dohodě z roku 1992. Na rozdíl od Wernerova plánu není však koncipován jako čistě monetární záležitost, nýbrž jako proces harmonizace hospodářských podmínek; ta je vyjádřena formou konvergenčních kritérií pro cenovou oblast, pro oblast veřejných financí a pro oblast bankovního úvěru a měnové politiky, takže zasahuje do všech klíčových hospodářských oblastí členských zemí. Časově je program konvergence navazující na Maastrichtskou dohodu

* Doc. Ing. Čestmír Konečný, CSc., Ústav mezinárodních vztahů Praha

Redakce příspěvek obdržela v květnu 1996. Autorská korektura provedena 15. 9. 1996

rozvržen do tří stadií; třetí má začít rokem 1999, kdy má dojít k zavedení jednotné měny.

Zavedení jednotné měny

Zavádění jednotné měny a zabezpečení jejího fungování jsou úkoly stanovené pro třetí stadium měnové unie. Na zasedání Evropské rady v Madridu ve dnech 15.–16. prosince 1995¹ bylo rozhodnuto, že 3. stadium měnové unie má začít 1. ledna 1999. Tím byl stanoven pevný časový bod, podle něhož se upravují jednotlivé kroky realizace celého rozsáhlého programu opatření.² Celý tento proces je rozpracováván v Evropském měnovém institutu (EMI).

Aby mohly být takové instituce, jako jsou Evropská centrální banka a Evropský systém centrálních bank, schopné plnit svoje úkoly již začátkem ledna 1999, počítá se s jejich zřízením již v roce 1998. V souvislosti s tím se předpokládají určité přípravné práce jak v rámci EMI, tak také v centrálních bankách jednotlivých členských zemí.³ Stejně tak již v roce 1998 musí být na úrovni šéfů států a vlád rozhodnuto, které země splňují konvergenční kritéria, takže mohou být zařazeny mezi účastníky měnové unie; přitom bude snaha využít jako potřebné podklady také údaje za rok 1997.⁴

Ve srovnání s podklady shrnutými v Zelené knize⁵ je za nejvýznamnější změnu, kterou prosadila Evropská rada, považováno usnesení, že 1. ledna 1999 se uskuteční neodvolatelná fixace měnových kurzů účastnických zemí měnové unie ke společné měně euro, jež k tomuto datu vstupuje v platnost. Měna euro (také její název byl přijat na zasedání Evropské rady v Madridu) se dělí na 100 centů (podle usnesení ministrů financí a šéfů centrálních bank ve Veroně v polovině dubna 1996) a od uvedeného data se stává základní měnou v rámci Evropské měnové unie s tím, že národní měny členských zemí budou postupně vytlačovány a během několika let zaniknou zcela. Ke stejnému datu (tj. 1. 1. 1999) přestane být propočítáván koš ECU a peněžní veličiny v ECU se přepočtou v poměru 1 : 1 na euro. Tím přestane měnová jednotka ECU existovat. Základní složka Evropské měnové unie euro tím bude jako společná měna zavedena; a akceschopné budou již i obě měnové instituce, jež budou řídit její prosazování se v praxi.

Vzhledem k technickým problémům se počítá s tím, že bankovky a mince nové měny euro budou zavedeny do oběhu až po dvou, nejvýše třech letech, přičemž jejich výměna za dosavadní bankovky a mince v národních měnách

¹ Viz: Závěry z Evropské rady. Vydáno v Bruselu Evropskou komisí dne 16. XII. 1995.

² Souhrn opatření, jež mají být realizována v rámci třetího stadia Evropské měnové unie, byl pro potřeby projednání v orgánech EU shrnut v tzv. Zelené knize; ta se stala podkladem pro jednání Evropské rady v Madridu, pokud jde o měnové záležitosti. Tato opatření jsou zde rozčleněna do tří fází podle jejich vzájemné návaznosti. První fáze je označována jako přípravná a byla pro ni rezervována roční lhůta. Druhá fáze byla vymezena tříletým obdobím; během této doby měla být zavedena jednotná měna. Během třetí fáze měly být dány do oběhu bankovky a mince jednotné měny.

³ Viz projev prezidenta EMI Lamfalussyho na informačním dnu Evropské komise v Bruselu 22. ledna 1996. BIS Review, 1996, č. 15.

⁴ viz poznámka 3

⁵ Zelená kniha Evropské komise obsahuje konkretizaci časového postupu zavedení jednotné evropské měny. Publikována byla v květnu 1995. (Blíže viz Finance a úvěr, 1995, č. 11.)

se uskuteční maximálně v průběhu 6 měsíců; na některých místech bude možné ve výměně národních bankovek a mincí ještě dále po určitou dobu pokračovat. Předpokládá se tak, že výměna starých bankovek a mincí za nové by byla dokončena nejpозději v roce 2002, a to mezi lednem a červnem včetně, takže od 1. července 2002 budou v oběhu jen bankovky a mince měny euro. V souvislosti s tím bude zapotřebí ještě v roce 1998 rozhodnout o tisku bankovek a ražbě mincí euro a naopak ještě před 1. červencem 2002 bude nezbytné rozhodnout o datu, od kterého bankovky a mince národních měn členských zemí měnové unie pozbydou platnosti.

To je však pouze velmi stručný výčet opatření, která bude nutné v souvislosti se zavedením jednotné měny realizovat. Daleko více problémů bude nutné vyřešit v poměrně krátké době v oblasti, která není tak viditelná, totiž v oblasti vypracování tzv. sekundární legislativy týkající se různých aspektů uplatnění euro; jedná se o tyto problematiky: statistická evidence, jež bude muset být převedena na nový měnový základ; zabezpečení fungování platebních operací v euro, i když odpovídající bankovky a mince budou k dispozici daleko později; novelizace předpisů týkajících se cenných papírů, jakož i úvěrových operací; vytvoření potřebných předpokladů pro operace s euro v devizové oblasti. Všechny tyto záležitosti představují zároveň poměrně velké náklady, které pouze pro oblast bankovníctví jsou odhadovány na dnešních 100–150 mil. ECU vynaložených v průběhu zhruba pětiletého období.⁶

Společná měna přináší do integračního procesu řadu nových prvků, které jsou zásadně odlišné od jeho dosavadní struktury. Jde především o obě bankovní instituce, jež budou řídit operace týkající se měny euro. Jak Evropská centrální banka, tak i Evropský systém centrálních bank budou vytvořeny jako subjekty nadnárodní povahy, jež budou podle stanovených principů spravovat prakticky nejdůležitější úsek ekonomiky – tj. měnovou oblast včetně devizové – a budou mít rozhodující postavení při regulaci úvěru. Systém stanovených zásad, jež budou prosazovat ve své činnosti, bude rovněž významně ovlivňovat státní finance, jakož i důchodovou politiku zúčastněných zemí. Vyplyvá to jak z jejich dosud koncipovaného postavení, tak i z předpokládané náplně jejich činnosti. Takto respektování zásad stability v měnové, finanční a úvěrové oblasti nedovolí, aby zúčastněné státy manipulovaly s určitými nástroji podle své situace, jak je to známé dokonce i z moderní ekonomiky. Měnový kurz a některé finanční a úvěrové nástroje budou tak ve vztahu k okamžitým potřebám zúčastněných zemí neutrální, neboť jejich použití nebude moci vybočit ze stanovených pravidel.

Počítá se rovněž se zvýšeným tlakem v měnové, rozpočtové a úvěrové oblasti na dodržování konvergenčních kritérií, a to ještě před zavedením společné měny. Takto má být využíván i systém sankcí. Ministr financí SRN šel dokonce tak daleko, že podal návrh na určité systémové uspořádání těchto sankcí ve formě tzv. paktu stability; účastníci měnové unie by podle tohoto návrhu podepsali dohodu, podle níž v případě neplnění určitých ukazatelů předem souhlasí s tím, že vůči nim budou uplatněny určité nezanedbatelné finanční sankce. Pro krajní případy se zde počítá i s možností vyloučení z měnové unie.

⁶ Viz: Michal Tomášek: Kolik bude banky stát měnová unie? *Ekonom*, 1996, č. 2, s. 42–43.

Mezi nové prvky integračního procesu patří rovněž zásada nepřipustit účast na tomto projektu všech členských zemí EU, ale pouze těch, které předem prokáží, že jsou schopné plnit náročné požadavky maastrichtských kritérií. Je nesporné, že takový požadavek je racionální v tom, že předem zabezpečuje určitou úroveň disciplíny mezi vybranými účastníky; tím se současně vytvářejí jedny ze základních předpokladů toho, že projekt bude již od počátku efektivní a že ty země, které mají vážné ekonomické problémy, nebudou zdržovat ostatní. Právě naopak, měnová unie poskytne účastníkům takové ekonomické výhody ve formě stabilního trhu a zvláště pak v podmínkách finančních operací, že v úrovni konkurenční schopnosti se budou její členské země výrazně vzdalovat od zemí nečlenských.

Dřívější projekty tak výrazně zásadu omezení účasti pouze na ty, kteří na to mají, neprosazovaly. Přednost měla zásada geopolitická, politická apod., takže pokud ekonomické možnosti partnera nepostačovaly, záležitosti se řešily prostřednictvím rezervních fondů, fondů spolupráce, regionálních fondů ap. To bylo finančně velmi náročné, neboť tyto fondy se brzy vyčerpaly a byly požadovány další zdroje. Průvodním jevem byly pak obvykle vztahy mezi strukturálními dlužníky a strukturálními věřiteli, jež obvykle komplikovaly jakýkoli posun dopředu. Ostatně s podobným fondem se počítalo v souvislosti s požadavky na devizové intervence rovněž u Wernerova plánu.⁷ V případě měnové unie na bázi Maastrichtské dohody se od začátku vylučoval jakýkoli fond, jenž by umožňoval podporu slabšímu partnerovi. Proti tomu fond měnových rezerv, který se u Evropské centrální banky nutně vytvoří již v počáteční fázi její činnosti, bude zaměřen pouze na zabezpečení stability společné měny. Prostředky na pomoc slabším partnerům se v rámci EU přísně oddělují a jsou vedeny v rámci některých strukturálních fondů; podle Maastrichtské dohody by se neměly dostávat do projektů vyšších forem integrace.

Předpokládané důsledky zavedení měnové unie

Jedním z neodlučitelných projevů měnové unie je nutně vytváření určitých nadnárodních institucí, jež budou spravovat hospodaření v měnové oblasti zúčastněných zemí. Z národních kompetencí těchto zemí se však nevyčleňuje jen tato oblast; dojde i ke značnému omezení podmínek pro zasahování národních státních orgánů do státních financí a do úvěrové politiky, jak jsme už uvedli výše. V důsledku toho se ve skutečnosti vytváří odpovědnost za uvedené úseky a nadnárodní instituce na úrovni Evropské komise, Evropské rady a v neposlední řadě Evropského parlamentu jako orgánu, který má mít kontrolní pravomoci v těchto oblastech a nad zmíněnými nadstátními institucemi. To znamená, že se touto cestou nepřímo posilují politické složky v činnosti Evropské unie. Jde zřejmě o nevyhnutelný proces, který umožňuje, aby země tím, že přenesou část své suverenity na nadnárodní orgány, získaly předpoklady pro svou participaci na výhodách, jež by pro ně byly v národních měřítcích nedostupné.⁸

Dosažení vysokého stupně stability nové měny bude jedním z klíčových požadavků od počátku jejího zavedení. Rozhodující předpoklady k tomu musejí vytvořit tvrdě vyžadovaná konvergenční kritéria na jedné straně a na

⁷ Nešlo sice jmenovitě o prostředky na pomoc hospodářsky slabším partnerům, ale při stanovení výše tohoto fondu se s uvedeným faktorem nepřímo počítat muselo.

TABULKA 1 Plnění konvergenčních kritérií v členských zemích EU v roce 1995

	inlace ¹	celková pozice v oblasti státních rozpočtů					dlouhodobé úrokové sazby	měnové kurzy
	index spotřebních cen (říjen 1994 – září 1995) ²	nadměrný deficit	deficit státního rozpočtu vůči HDP ³ – 1995 [%]	veřejný dluh vůči HDP ³ [%]			říjen 1994– září 1995	účast v EMS listopad 1995
				1995	95/94	95/93		
B – Belgie	1,6	ano	4,5	134,4	-0,6	-3,1	7,9	ano
DK – Dánsko	2,2	ano	2,0	73,6	-2,0	-6,7	8,6	ano
D – Německo	2,2	ne	2,9	58,8	8,6	10,6	7,1	ano
GR – Řecko	9,9	ano	9,3	114,4	1,4	-0,1	18,4	ne
E – Španělsko	4,7	ano	5,9	64,8	1,8	4,4	11,5	ano
F – Francie	1,7	ano	5,0	51,5	3,1	6,2	7,8	ano
IRL – Irsko	2,6	ne	2,7	85,9	-5,2	-11,5	8,5	ano
I – Itálie	4,7	ano	7,4	124,9	-0,5	5,5	12,3	ne
L – Lucembursko	2,1	ne	-0,4	6,4	0,5	0,1	6,2	ano
NL – Nizozemí	2,2	ano	3,1	78,4	0,4	-2,9	7,2	ano
A – Rakousko	2,5	ano	5,5	68,0	2,2	5,0	7,3	ano
P – Portugalsko	4,2	ano	5,4	70,5	1,1	3,3	11,7	ano
FIN – Finsko	1,3	ano	5,4	63,2	3,4	5,9	9,4	ne
S – Švédsko	2,6	ano	7,0	81,4	1,7	5,2	10,7	ne
UK – Velká	3,3	ano	5,1	52,5	2,4	3,9	8,4	ne

¹ Údaje v indexu spotřebitelských cen nebyly zcela harmonizovány.² procentní změna v průměrném indexu během posledních 12 měsíců proti předchozím 12 měsícům³ odhady v rámci ekonomických předpovědí Komise EU – podzim 1995

pramen: European Economy, Brusel, 1996, č. 1.

straně druhé poměrně velké devizové rezervy, jimiž bude disponovat centrum. Vezmeme-li v úvahu, že evropský měnový systém snáze překonával destabilizující vlivy ze zahraničních trhů než předcházející uspořádání, pak hospodářská a měnová unie, jež se bude opírat o homogenitu celého mechanismu, má k tomu ještě mnohem lepší předpoklady. Vzhledem k tomu lze očekávat, že během nepříliš dlouhé doby se bude stabilita nové měny blížit dosavadní stabilitě DEM a NLG, pokud ovšem nenastanou neočekávané situace na mezinárodních trzích srovnatelné se sedmdesátými léty. Tato stabilita bude velmi důležitým předpokladem toho, aby si nová měna získala i potřebnou důvěru, nezbytnou z hlediska pozic na zahraničních trzích. Ta by postupně pro euro otevírala cesty do devizových rezerv jednotlivých zemí. Během nepříliš dlouhé doby by euro mohlo získat stejné postavení, jaké měly existující národní měny dnešní EU; nicméně úvahy o tom, že by tato měna měla postupně nahradit dolar v jeho mezinárodních souvislostech, nelze brát vážně.

Velmi hmatatelných výsledků společná měna zřejmě dosáhne při formování jednotného evropského trhu. Jejím zavedením budou odstraněny v té době zřejmě nejvýznamnější překážky pohybu zboží mezi členskými státy. Neboť to, co se nyní označuje jako jednotný trh v Evropě, je ve skutečnosti souhrn jednotlivých národních trhů navzájem oddělených národními měnami s rozdílnou kurzovou oscilací. Teprve jednotná měna zde vytvoří homogenní rozsáhlý vnitřní trh zahrnující bezprostředně zúčastněné státy a konečkonců i další okruh zemí napojených na euro. Jak už bylo výše zmíněno, odhadované úspory z toho vyplývající se uvádějí zhruba na úrovni 1,5 % hrubého domácího produktu zemí EU.

Jedním z důsledků tohoto procesu bude skutečnost, že dosavadní centrální banky zemí měnové unie se postupně změní v regionální instituce Evropské centrální banky a evropského systému centrálních bank a začnou postupně pracovat podle direktiv a zásad vydávaných oběma nadnárodními institucemi. Týká se to jak vnitřního peněžního oběhu, tak vztahů k obchodním bankám a v neposlední řadě i devizových operací. Řízení na těchto úsecích přejde postupně na obě uvedené instituce. Zatímco devizová složka bude mimořádně silnou součástí obou nadstátních bankovních institucí, v dosavadních centrálních bankách zemí, jež se stanou účastníky měnové unie, se devizová agenda v zásadě víceméně sníží na výkonnou složku.

Také v obchodním bankovníctví členských zemí evropské měnové unie dojde jako v celku ke značné redukci devizových operací. Značná část dřívějších devizových transakcí se stane součástí vnitřních měnových operací. Vzhledem k tomu se odhaduje, že se rozsah devizových operací v bankovníctví zemí evropské měnové unie sníží zhruba o 40 %.⁹ Také příjmy z devizových operací v bankovníctví evropské měnové unie značně poklesnou; v nastalé diferenciaci činností budou muset banky počítat s větším podílem činností zaměřených na vnitřní podmínky v tomto měnovém seskupení.

⁸ V Memorandu vlády ČR k přijetí do Evropské unie předaném dne 23. 1. 1996 italskému předsedovi vlády se uvádí: „Vláda České republiky však nezvratně dospěla k témuž závěru, k jakému dospěly v minulosti vlády dnešních členských států, že v moderním evropském vývoji je výměna částí vlastní státní svrchovanosti za sdílený podíl na suverennitě nadstátní a na spoluzodpovědnosti nevyhnutelná jak ve prospěch vlastní země, tak i pro celou Evropu.“ Mezinárodní politika, 1996, č. 2 – příloha.

⁹ Viz: Hospodářské noviny 1995, č. 80.

Neméně závažné jsou z tohoto hlediska pozitiva, jež se nabízejí v kapitálové oblasti. Teprve zavedení jednotné měny umožňuje odstranit všechna devizová omezení mezi zúčastněnými státy; tím se vytvářejí předpoklady pro zcela volný pohyb kapitálu mezi všemi členskými státy měnové unie. Pokud se přitom podaří vytvořit příznivé předpoklady pro racionální alokaci výrobních i hospodářských faktorů vůbec, pak měnová unie bude dlouhodobě působit jako výrazný stimul hospodářského růstu. A pokud přitom půjde o pozitivní změny ve struktuře uvedených faktorů, pak bude třeba počítat i s růstem konkurenční schopnosti. Vzhledem ke složitosti propočtů tohoto druhu ponechávají odhady o prospěšnosti zavedení jednotné měny raději aspekty tohoto druhu v podstatě stranou; při efektivním a dlouhodobém využití zdrojů by zde však šlo zřejmě o největší efekty, pochopitelně růstového a strukturálního charakteru.

S tím souvisí i další, rovněž na odstranění devizových omezení navazující oblast: propojení kapitálových trhů povede k posílení procesu jejich diverzifikace a posléze i centralizace. V tomto směru se zvýší význam zejména tradičních finančních center, v nichž se budou nadále soustřeďovat operace s atraktivními cennými papíry. Zřejmě výrazně posílí svou pozici zejména na úseku devizových operací Frankfurt, avšak svoje významné postavení si zřejmě nadále zachová jak Londýn, tak Paříž.

Rovněž tak v bankovníctví lze očekávat, že v důsledku zavedení jednotné měny se budou výrazněji prosazovat procesy diverzifikace, a zejména centralizace. Lze počítat s výrazným zesílením konkurence; v tomto rámci se velké banky s rozsáhlým rezervním kapitálem a s nízkými provozními náklady budou prosazovat na nejatraktivnějších místech podnikání zřizované evropské měnové unie. Slabší banky se pak jen s malým úspěchem budou moci bránit nějaké formě pohlcení v sítích aktivit velkých bank; jinak budou vytlačovány do méně výnosných oblastí bankovní činnosti a dostanou se tak v tomto oboru na pouhou periferii. Půjde zřejmě o proces podobný tomu, který se bude nutně prosazovat i na kapitálových trzích. Společná měna, jak vidět, prosadí na kapitálových trzích a zvláště pak v bankovníctví velmi zásadní restrukturalizaci.

Zavedení jednotné měny nemůže zůstat bez důsledků ani pro země, jež bezprostředními účastníky evropské měnové unie nebudou, přesto však budou spadat do sféry operací euro. Týká se to především těch členských zemí EU, které nesplnily kritéria participace na evropské měnové unii, dále pak skupiny zemí přidružených na základě evropských dohod a patřících mezi čekatele na členství v EU. Jak ukazují probíhající diskuze, účastníci měnové unie zůstanou od obou těchto skupin odděleni bariérou odlišné měny. Obě uvedené skupiny zemí (členové EU mimo EMU a asociované země) budou ve vzájemných vztazích využívat stejné principy, jaké jsou využívány v rámci evropského měnového systému dosud, avšak pak již nikoli na bázi ECU, nýbrž na základě měny euro. To znamená, že fluktuace ní pásmo mezi zeměmi obou skupin navzájem i vůči účastníkům měnové unie bude dosahovat $\pm 4,5 \%$ od středního kurzu, což odpovídá předpokládaným průměrným celním sazbám u průmyslového zboží v evropských podmínkách. Při vývozu do zemí účastnících se měnové unie nebudou členové EU stojící mimo EMU a asociované země v té době platit prakticky žádná cla, ale jejich znevýhodnění odlišnou měnou bude dosahovat takového rozsahu, s jakým v průměru počítají při exportu do oblastí, v nichž v té době budou výrobky těchto dvou skupin zemí podléhat celním sazbám. Dále je třeba počítat s tím, že odlišná měna je obvykle předmětem netarifních omezení, která bývají více nebo méně

obtížně překonatelná. Obě uvedené skupiny zemí budou tedy ve vztahu k zemím se společnou měnou při vývozech podstatně znevýhodněny.¹⁰

Otevřenou otázkou zatím zůstává ukotvení národních měn obou uvedených skupin zemí – zda půjde pouze o ukotvení k euro, anebo o kombinaci euro plus dolar. Zřejmě by bylo zatím výhodnější zachovat kombinaci euro plus dolar, a to vzhledem k značnému rozsahu obchodu, který mezi těmito zeměmi probíhá mimo předpokládanou skupinu zemí společné měny. Navíc lze předpokládat, že řada zemí, jež jsou členy EU, zůstane zřejmě v počátečním období mimo rámec měnové unie (a náš obchod i s touto skupinou zemí není zanedbatelný). Prosadil se zde však zájem Evropské komise co nejvíce omezit vnější vlivy na tomto úseku, takže podle posledního vývoje přichází v úvahu vazba výhradně na euro.¹¹

Poměrně složitá situace se může vytvořit v oblasti kapitálových vztahů s asociovanými zeměmi. Původní evropské dohody zahrnovaly požadavek konvertibility měny v rozsahu běžného účtu platební bilance; ten kapitálové operace nezahrnuje. Příznivé podmínky pro přímé zahraniční investice se zabezpečovaly zvláštními bilaterálními ujednáními. A pokud jde o zřizování filiálek cizích bank v těchto zemích, jde o individuální licenční řízení, které se řeší v podstatě formou výjimek; to je zcela adekvátní situaci, kdy bankovní sektor a kapitálový trh nejsou ještě v asociovaných zemích v potřebné míře konsolidovány. Nicméně pozdější dodatky směřují k tomu, aby konvertibilita měn byla rozšířena i na kapitálové operace, včetně odpovídajících činností a institucí.

Je nesporné namísto, aby příslušné finanční instituce byly vystavovány stále většímu konkurenčnímu tlaku z vnějšku. Pokud však nebudou tyto finanční úseky v potřebné míře konsolidovány, je třeba neustále počítat s určitými opatřeními jako s rezervou pro případy, že by z případného otevření těchto sektorů hrozilo nebezpečí destabilizace.

Přístup jednotlivých zemí k projektu hospodářské a měnové unie

Soustavnou podporu rozvíjení měnové integrace poskytovali a poskytují především představitelé SRN. Šlo již od počátku o podporu Wernerovu plánu a později dalším opatřením, která v průběhu 70. a 80. let směřovala ke stabilizaci měnových kurzů západoevropského integračního seskupení. Stejně tak aktivně podpořili tito představitelé Delorsův plán a přijetí Maastrichtské dohody, jež legislativně zakotvují projekt hospodářské a měnové unie. Je to zřejmě v souladu se zásadou proklamovanou čelnými německými politiky, že „Německo je příliš slabé na to, aby mohlo v důležitých otázkách mezinárodní politiky operovat samostatně, ale je zase příliš silné na to, aby hrálo na pohnuté světové scéně roli podřadnou“.¹²

Připomeňme, že němečtí představitelé se vždy zasazovali o to, aby projekt měnové unie fungoval efektivně. Proto se neomezovali na pouhé mo-

¹⁰ Z tohoto hlediska je velmi poučné stanovisko ředitele Rakouské ústřední banky Adolfa Waly, který snahu Rakouska vstoupit do evropské měnové unie mezi prvními objasňoval takto: „Rakousko bude definitivně mezi prvními i za cenu obrovských problémů se státním rozpočtem na letošní a příští rok.“ (ČTK 10. dubna 1996.) Reaguje tím zřejmě na znevýhodnění, která nastanou pro neúčastníky měnové unie ve srovnání s jejími účastníky.

¹¹ Viz Dr. Duisenberg: EMU, the euro and the role of the European Central Bank. BIS Review (Basel), 2. 9. 1996, s. 4.

¹² Viz Gerd Langguth: Německo v mezinárodní politice. Konrad Adenauer Stiftung, Praha 1994, s. 15.

netární pojetí tohoto záměru, ale již od začátku se zasazovali o to, aby ve skutečnosti šlo o hospodářskou a měnovou unii, kde by měnová opatření navazovala na komplex nezbytných předpokladů mimo svůj rámec. Němečtí představitelé mimořádně přispěli k přijetí konvergenčních kritérií v Maastrichtské dohodě a soustavně prosazují opatření, jež mají zabezpečit, aby nová měna neselhala. Ostatně jsou v málo záviděníhodném postavení v tom směru, že budou přesvědčovat německé obyvatelstvo, aby si šlo vyměnit stabilní marky za peníze, které svoji kvalitu budou muset teprve prokázat. Jsou to však velké německé podniky s masovou výrobou a s obrovskou závislostí na vývozu, které patří k nejvýznamnějším hnacím silám rozvoje evropské integrace a v souvislosti s tím i měnové unie. Napovídá tomu i seznam členů Asociace pro evropskou měnovou unii.

Ne tak zcela jednoznačné byly a jsou postoje francouzských představitelů k měnové unii. Je znám postoj francouzského prezidenta de Gaula k nadstátním institucím; v době jeho prezidentské funkce by se efektivně fungující měnová unie mohla sotva vytvořit. Rozhodnutí o vypracování a přijetí Wernerova plánu se proto mohlo uskutečnit teprve poté, kdy se francouzským prezidentem stal George Pompidou. Přitom francouzská strana intenzivně prosazovala monetaristické pojetí měnové integrace. S programem intenzivního rozvoje integrace ve druhé polovině 80. let, včetně měnové integrace, je spojeno jméno francouzského představitele v Evropské komisi Delorse. On se také mimořádně angažoval za přijetí Maastrichtské dohody, i když měl výhrady k širšímu pojetí měnové unie, jež přesahuje monetaristický přístup. Nynější francouzští představitelé – i když v průběhu volební kampaně ve prospěch měnové unie zcela jednoznačně nevystupovali – v současné době plnění maastrichtských kritérií rozhodně prosazují, i když omezení státních výdajů jim vytváří mimořádně složité věcné a politické problémy.

Nejrozpornější přístup k měnové unii lze sledovat u britských představitelů. Řadu let po vstupu do EU dominoval v britském postoji k této instituci problém britského příspěvku do rozpočtu; ten byl totiž vzhledem k velkému podílu dovozu zemědělských výrobků mimořádně vysoký. Měnovou unii prosazovala britská strana ve formě tzv. paralelní měny. Ta by měla po určitou dobu fungovat vedle národních měn, což by mělo postupně vést k „zesilování systému“; touto cestou by se měla vytvořit měnová unie. Jinými slovy – ECU by se měla vyvíjet jako paralelní měna, jež by postupně vytlačila národní měny a nakonec by se z ní vytvořila měna jednotná. Jde v zásadě o řešení projektů měnové unie doztracena, spíše však o konzervování existujícího uspořádání v měnových vztazích. Při projednávání Maastrichtské dohody si britská strana vyhradila vedle Dánska možnost nepřipojit se k měnové unii. Současný britský postoj k měnové unii je však velmi pružný, až pragmatický, takže v současné době je velmi obtížné odhadnout, zda se britští představitelé rozhodnou připojit se ke společné měně již od počátku, nebo zda budou nadále vyčkávat. V Británii je nejen mnoho odpůrců vstupu do evropské měnové unie, ale zejména v průmyslových a bankovních kruzích i mnoho stoupenců britské účasti na tomto projektu. Mezi stoupenci je mnoho členů Confederation of British Industry, ale i představitelů takových bank, jako jsou Barclay's Bank, Midland Bank a jiné, kteří patří mezi významné představitelé britského bankovníctví.¹³ Poslední události nasvědčují tomu, že střet stou-

¹³ Podle představitelů Britské bankovní asociace by britské banky měly nyní přijmout rozhodnutí o těch investicích pro případ účasti země v evropské měnové unii, které se zdají být nezvykle velké. Stěžují si na váhavost představitelů Británie v této věci, která jim ztěžuje situaci a jejich pozici ve světě zejména ve srovnání s německými a francouzskými bankami oslabuje.

penců pro vstup a proti vstupu do evropské měnové unie v hospodářské oblasti se koncentruje do bankovníctví; zde odpůrci vstupu argumentují tím, že význam Londýna jako finančního centra po vytvoření EMU nepoklesne, neboť měny těch zemí, u nichž se předpokládá, že se stanou součástí uvedeného uskupení, zaujmají pouze méně než 10 % obrátu Londýna. Naopak stoupenci vstupu poukazují na studii Centra pro hospodářský a podnikový výzkum, v níž se uvádí, že pokud Británie do EMU nevstoupí, londýnská City bude připravena o 20 tisíc pracovních míst.¹⁴

Italští představitelé zaujmají k účasti na měnové unii pozitivní stanovisko; to vyplývá jednak z mimořádného zájmu velkého italského průmyslu na vývozu,¹⁵ jednak ze skutečnosti, že italské obyvatelstvo projevuje nejvyšší stupeň sympatií pro zavedení jednotné měny ze všech členských států EU. Podle výsledků šetření z 16.–20. prosince 1995 celých 74 % obyvatel se vyslovuje pro zavedení jednotné evropské měny a proti je pouhých 15 %, což je nejméně ze všech zemí EU.

Pokud jde o další země EU, je nutné rozlišovat dvě hlediska; jednak míru sympatií pro novou měnu euro, jednak záležitosti reálnosti splnění konvergenčních kritérií. Je příznačné, že v ekonomicky méně rozvinutých zemích má vytvářená měna euro vysoký, příp. mimořádně vysoký stupeň obliby (což se týká zejména Řecka, Španělska a Irska), vážným problémem však zde bude splnění konvergenčních kritérií. Z ostatních ekonomicky vyspělých zemí se připravované euro těší vysoké oblibě ve Francii a v Belgii. Proti tomu se skandinávských zemích, v Rakousku a v Británii převažuje mezi obyvatelstvem počet těch, kteří jsou proti zavedení nové měny. Přesto však představitelé takové země, jako je Rakousko, usilují o to, aby se země účastnila měnové unie již v její první fázi (jak už bylo uváděno výše). Rovněž tak představitelé ostatních zemí s výjimkou Británie, kde je záležitost ve stadiu rozhodování, mají zájem o účast na měnové unii, a to dokonce včetně Dánska, kde byl mezi obyvatelstvem zjištěn nejnižší stupeň obliby zaváděné měny euro; atraktivní jsou výhody EMU, zvláště rozsáhlý homogenizovaný a jistý trh. Naopak s výjimkou Británie (jejíž ekonomika má svá výrazná specifika) se všichni ostatní členové EU obávají, že neúčast na uvedeném projektu by ve srovnání s partnery, kteří členové měnové unie budou, vedla k novým překážkám jejich vývozu.

Předpokládané důsledky zavedení evropské měnové unie pro ČR

Vezmeme-li v úvahu na jedné straně harmonogram vytváření evropské měnové unie a na druhé straně uvažované časové možnosti přijímání nových členů do EU, lze předpokládat, že vytváření měnové unie v jejím kulminálním bodě se bude časově přibližně shodovat s rozhodující etapou příprav pro přijetí nových členů do EU. Bude-li všechno probíhat podle optimální varianty, pak bychom se mohli členy EU stát v době, kdy měnová unie bude již fungovat; z toho vyplývá, že bychom patřili do druhé kategorie zemí – členové EU, avšak nikoli účastníci měnové unie. Proto zahraniční obchod ČR a EU bude již liberalizován, konvertibilita koruny bude prakticky úplná ve

¹⁴ viz: ČTK 11. 9. 1996

¹⁵ Mezi těmi italskými průmyslníky, kteří italskou účast na evropské měnové unii rozhodně požadují, je i šéf fy FIAT Agnelli; ten se ještě 20. února 1996 vyjádřil v tom smyslu, že Itálie splní maastrichtská kritéria, aby se mohla na unii podílet již od počátku. (Viz: Hospodářské noviny 21. února 1996).

vztahu k EU, avšak napojení na evropskou měnovou unii v měnové oblasti nebude bezprostřední na základě stejné měny, nýbrž prostřednictvím dvou měn. Vzhledem k tomu bude zapotřebí počítat s tím, že v měnových vztazích zůstane určitá překážka ve výši zhruba flukтуаčního pásma; na ni pak mohou navazovat určité neviditelné překážky rozvíjení hospodářských styků ČR a účastníků evropské měnové unie, jejichž výši lze obtížně odhadnout. Mezi ČR a účastníky této měnové unie bude existovat pásmo volného obchodu – v případě členství v EU celní unie s určitými překážkami.

Obě strany se budou podílet na výhodách uvedeného uspořádání. Nepůjde však o absolutní výhody, nýbrž pouze o relativní výhody, jež budou pro obě strany rozdílné. Půjde proto o asymetrii těchto výhod – minimálně v onom uvedeném flukтуаčním rozpětí; to bude ČR muset překonat pomocí vyšší konkurenční schopnosti, ať už jde o položku mzdových nákladů, nebo části zisku. Ostatně s určitou asymetrií výhod lze počítat i v případě participantů na měnové unii; tato asymetrie platí obecně v případech, kdy se stýkají výrobci s různou produktivitou práce.

Klíčovou otázkou pro přežití jednotlivých hospodářských oborů bude pak míra adaptability u příslušných hospodářských subjektů. Jde o velmi rychlé změny v sortimentní skladbě, v dílčích úpravách výrobků k využití i pro kooperace, ve způsobech pronikání na trhy, příp. i tvorby nových trhů v optimálním věcném a časovém provedení, resp. i lepším, než je schopna konkurence. Podle konkrétních podmínek to někde může být otázka minimálních investičních prostředků, jinde půjde o investičně náročné akce. Český průmysl má v tomto směru dosti bohaté vlastní tradice ještě z předválečného období. Není nutné zdůrazňovat, že toto přizpůsobování vyžaduje účinná opatření jak na úrovni státního řízení, tak na úrovni mikrosféry, ale také ve stále větší míře na úrovni tzv. mezinstitucí, kam patří průmyslové svazy, bankovní svazy, příp. další podnikatelská sdružení, ale také obchodní a hospodářské komory, tripartita i řada dalších institucí a organizací. V tomto ohledu by bylo žádoucí, aby tyto instituce hájily nejen zájmy vlastní členské základny, ale spolupracovaly i při zabezpečování průmyslové politiky včetně proexportní politiky, při řešení otázek konkurenční schopnosti apod. Koneckonců i vhodně sladěný systém státních zakázek by na některých úsecích mohl podstatně přispět ke zlepšení technické základny a v oblastech mimořádně významných např. pro obranu a pro technický rozvoj země vůbec by se mohl nepřímo, ale výrazně podílet na řešení uvedených problémů, včetně zvýšení konkurenční schopnosti. Pokud jde o jednotlivé hospodářské obory, řada z nich má pozitivní výsledky, pokud jde o konkurenceschopnost, řada z nich k tomu má příznivé předpoklady; to se však v období před očekávaným přijetím do EU a před účastí na měnové unii může změnit.

Zvláštní místo zde zaujímá bankovníctví. To bude mít při řešení uvedených problémů mimořádnou roli. Přitom stojí před složitými otázkami, jak obstat v otevřené konkurenci se zahraničními bankami. Konsolidace bank si vyžadá značné prostředky; některé odhady uvádějí zhruba 8 mld. Kč, jiné mluví o 25 mld. Kč. Bez této konsolidace by nás však v budoucnosti, zvláště vzhledem k předpokládanému budoucímu začlenění ČR do EMU, čekaly chmurné vyhlídky. Prosazovat bude třeba výraznou centralizaci bank, posílení jejich rezervního kapitálu a podstatné zefektivnění jejich činnosti.

Pokud jde o diskutované zákonné opatření, zda povolit, nebo nepovolit účast bank na činnosti průmyslových a jiných hospodářských podniků, kon-

krétní podmínky hospodářství v této zemi i zkušenosti hospodářsky významných sousedů mluví pro první variantu. Je tomu tak proto, že taková praxe se připouští u našich západních sousedů, a zvláště pak proto, že mohou-li banky přesouvat část aktivit do prosperujících podniků, jde o výrazné posílení jejich stability. Opačný případ, který představuje velmi úzkou specializaci v bankovní činnosti, si může dovolit jen banka s vysokou úrovní, profesionální činností a s dostatečným kapitálem; jinak je velmi zranitelná. Ostatně české bankovníctví se i v minulosti silně angažovalo v průmyslu i jiných hospodářských odvětvích; to lze považovat za tradici.

SUMMARY

European Monetary Union – Third Stage

Čestmír KONEČNÝ – Institute of International Relations, Prague

The article describes a very complicated set of problems of monetary integration within the EU. Most attention is focussed on the third stage of the programme of monetary union, which has been approved in the framework of the Maastricht Treaty. Ways and methods of the introduction of the common currency called the „Euro“ are elucidated in accordance with decisions of the Madrid summit dealings, and with recommendations of financial institutions within the EU. Attitudes of individual member countries to the common currency are included too. A relatively large amount of attention is paid to the problems of cost and benefits analyses. These aspects are later confronted with conditions of the Czech Republic, which belongs among the future participants of the EU, and as a consequence of the EU membership, participation in the EMU will come into question as a serious problem.